

Extracting the Main Characteristics of the Economic Training Program for High School Students

Jafar Abbasi^{*}
Abdolrahim Navehebrahim^{**}
Hasanreza Zienabadi^{***}
Hossien Abbasian^{****}

Introduction

Financial literacy is an essential competence in societies depending on individual responsibility and self-sufficiency. This study aimed to extract the characteristics of economic training programs for high school students.

Method

This research in terms of purpose is a developmental and applied study. This research is methodically among the qualitative-documentary researches following the systematic review of Cochran. In this study, from the total number of searched articles according to the desired criteria, 1121 articles have been extracted in the first step and in the final step, 37 documents entered the systematic analysis process. Thematic analysis method has been used to analyze the information in this research. In this research, the reliability and verifiability of data has been confirmed and qualitative analysis has been performed by two coders; the rate of agreement of the evaluators was 79.6%.

Result

The results of thematic analysis after classifying the initial codes identified 55 basic themes in 4 organizing themes (purpose, content, learning and teaching strategies and evaluation) that have formed the comprehensive theme of economic education program for high school students. The research

---

* Ph.D. Student, Kharazmi University, Tehran, Iran.

** Professor, Kharazmi University, Tehran, Iran. *Corresponding author:* naveh1954@yahoo.com

*** Associate Professor, Kharazmi University, Tehran, Iran.

**** Assistant Professor, Kharazmi University, Tehran, Iran.

findings have identified the components of the economic education program in the form of objective elements (cognitive, emotional and skill), content, teaching and learning strategies and evaluation.

Discussion

Upstream documents of the education system, such as the National Curriculum document, emphasize the acquisition of economic skills. Also economic training is mentioned as one of the main branches of training in Document of Education Fundamental Transformation. To achieve the goals of economic education among high school students, we need design and produce rich content tailored to the needs of students. In this study, the results of systematic review data analysis showed that content related to students' lives (general) and this content can be prepared in various formats, including printed and non-printed sources. Appropriate learning strategies in the economic education program can present the generated content to students in creative ways and develop students' economic knowledge and skills. Finally, the evaluation of the economic education program can identify the gaps in the program and evaluate rate of student's success in achieving goals.

Keywords: Economic education, purpose, content, learning and teaching strategies and evaluation

---

Author Contributions: Author 1 was responsible for leading the overall research process. Author 4 was responsible for research plan design, data collection and analysis and all authors discussed the results, reviewed and approved the final version of the manuscript.

Acknowledgments: The authors thank all dear teachers who have helped us in this research.

Conflicts of interest: The authors declare there is no conflict of interest in this article.

Funding: This research is not sponsored by any institution and all costs have been borne by the authors

---

استخراج ویژگی‌های عناصر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه

جعفر عباسی *

عبدالرحیم نوه ابراهیم **

حسن رضا زین آبادی ***

حسین عباسیان ****

چکیده

هدف پژوهش حاضر استخراج ویژگی‌های عناصر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه بود. پژوهش حاضر از منظر هدف از نوع مطالعات توسعه‌ای و کاربردی است و به لحاظ روش در زمره پژوهش‌های کیفی-اسنادی با پیروی از مرور سیستماتیک کوکران انجام شده است. در این پژوهش از مجموع مقالات جستجو شده با توجه به معیارهای مورد نظر ۱۱۲۱ مقاله در گام نخست استخراج شده است و در گام نهایی ۳۷ سند وارد فرایند تحلیل نظام‌مند شدند. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش تحلیل مضمون استفاده شده است. در پژوهش حاضر اطمینان‌پذیری و تائید‌پذیری داده‌ها تائید شده است و تحلیل کیفی توسط دو کدگذار انجام شده است؛ میزان توافق ارزیابان برای تحلیل‌های انجام شده ۷۹/۶ درصد به دست آمده است. نتایج تجزیه و تحلیل مضمونی بعد از دسته‌بندی کدهای اولیه ۵۵ مضمون پایه را در ۴ مضمون سازمان‌دهنده (هدف، محتوا، راهبردهای یادگیری و یاددهی و ارزشیابی شناسایی کرده است که مضمون فراگیر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه را شکل داده‌اند. یافته‌های پژوهش مؤلفه‌های برنامه تربیت اقتصادی را قالب عناصر هدف (شناختی، عاطفی و مهارتی)، محتوا، راهبردهای یاددهی و یادگیری و ارزشیابی شناسایی کرده است.

واژه‌های کلیدی: تربیت اقتصادی، هدف، محتوا، راهبردهای یادگیری و یاددهی و ارزشیابی

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

naveh1954@yahoo.com

** استاد، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

*** دانشیار، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

**** استادیار، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

مقدمه

توسعه فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی یک جامعه بستگی به حضور فعال افراد آگاه و صاحب توانمندی‌های علمی و مهارت‌های لازم دارد؛ از این رو، برای تربیت چنین شهروندانی در برنامه‌های آموزشی کلیه سیستم‌های آموزشی از دوره ابتدایی تا پایان تحصیلات دانشگاهی، باید نقش توسعه مهارت‌های کارآفرینی و اقتصادی برای زندگی در عصر جدید پر رنگ‌تر شود. تغییرات در زندگی روزمره در نتیجه بروز فناوری‌های جدید و در حال تحول، جهانی شدن، تغییرات دموگرافیک، حرکت به سوی پایداری محیطی، شهرنشینی، تغییرات اجتماعی و فرهنگی، تغییر در بازار کار و چالش‌های اقتصادی و سیاسی است (Deegan & Martin, 2018). آموزش اقتصاد و یا به بیان علمی تحقق اهداف شناختی، گرایشی و رفتاری در حوزه اقتصادی که از آن به طور عام به عنوان «تعلیم و تربیت اقتصادی» نام برده می‌شود، حوزه بسیار شناخته شده‌ای در دنیای امروز محسوب می‌گردد (Peyghami & Turani, 2011). آموزش مدرن متمرکز بر تشکیل شایستگی اقتصادی به عنوان یک عنصر ضروری در ایجاد شخصیت شایسته می‌باشد (Komelina et al., 2016). در سال‌های اخیر جهان با بحران روبه افزایش عدم ارتباط آموزش‌های رسمی با مهارت‌های مورد نیاز افراد برای تصدی شغل‌های آینده و نقش آفرینی در جامعه روبه‌رو است (Deegan & Martin, 2018). تحقیقات درباره فهم اقتصادی دانش‌آموزان دوره متوسطه و دانشجویان از دیرباز وجود داشته است (Allgood et al., 2015).

امروزه داشتن سواد اقتصادی و مالی به عنوان یک اولویت در دنیا مطرح شده است و برنامه‌های تربیتی در سطوح مختلف تحصیلی برای کسب و ارتقاء آن ارائه می‌شود (Zulaihati et al., 2020). بیشتر شواهد در مورد سواد اقتصادی دانش‌آموزان در ایالات متحده در حوزه تربیت اقتصادی و آموزش مالیه شخصی می‌باشند (Oberrauch & Kaiser, 2018). دانش‌آموزان مفاهیم اقتصادی همچون تئوری‌های اقتصادی، اقتصاد خرد، اقتصاد کلان، اقتصادی جهانی و مشکلات اقتصادی را در قالب برنامه تربیت اقتصادی یاد می‌گیرند (Walstad & Rebeck, 2017). هدف نهایی برنامه‌های تربیت اقتصادی افزایش سواد اقتصادی و مالی دانش‌آموزان است (Grimes Rogers & Smith, 2010). سواد اقتصادی توانایی تصمیم‌گیری آگاهانه و تصمیم‌گیری مؤثر در مورد استفاده و مدیریت مالی است (Ho & Lee, 2020). سواد اقتصادی و تجاری اشاره به مهارت‌های بازار آفرینی و کسب و کار دارد و در کنار مهارت‌های مدیریت زمان، پول و منابع

انسانی می‌تواند موفقیت فرد را در حوزه اشتغال فراهم کند. هدف از آموزش مالی کمک به افراد در تصمیم‌گیری‌های مالی مناسب و آگاهانه است که منجر به رفاه در زندگی می‌شود (Herman et al., 2015). از نظر نظری، تربیت اقتصادی می‌تواند مهارت‌های تصمیم‌گیری مربوط به رفتار مالی دانش‌آموزان را بهبود بخشد (Johnson & Sherraden, 2007). از طرفی دانش و مهارت‌های اقتصادی می‌تواند اعتماد دانش‌آموزان را به توانایی‌های مالی خود افزایش دهد (Varcoe et al., 2005).

تربیت اقتصادی در مدارس می‌تواند شایستگی‌های اقتصادی دانش‌آموزان را ارتقاء دهد. شایستگی‌های اقتصادی شامل چهار نوع قابلیت می‌باشد: ۱. انتخابی یا راهبردی ۲. سازمانی یا هماهنگی ۳. فنی ۴. توانایی یادگیری (Carlsson & Eliasson, 1994). شایستگی‌های اقتصادی در افراد را می‌توان از سه جهت مورد بررسی قرار داد: ۱. شایستگی‌های اقتصادی شناختی ۲. شایستگی‌های انگیزشی ۳. شایستگی‌های اقتصاد عملیاتی. برنامه تربیت اقتصادی در مدارس می‌تواند در قالب برنامه‌های رسمی و غیررسمی مدارس ارائه شود و کشورها سیاست‌های مختلفی را برای عملیاتی کردن برنامه تربیت اقتصادی دنبال می‌کنند (Cordero, Ferrera & Chaparro, 2016). سواد مالی و اقتصادی یک زمینه مهم آموزشی برای دانش‌آموزان دبیرستان است، زیرا مدیریت مناسب مالی فرد بستر لازم برای زندگی موفق و با کیفیت را ایجاد می‌کند (Belas et al., 2020). (Remund (2010) با بررسی ۱۰۰ منبع اطلاعاتی در خصوص سواد اقتصادی مفهوم سواد اقتصادی را در پنج دسته طبقه‌بندی کرده است: ۱. درک مفاهیم اقتصادی؛ ۲. توانایی برقراری ارتباط بین این مفاهیم؛ ۳. توانایی مدیریت امور مالی شخصی؛ ۴. تبحر داشتن در تصمیم‌گیری‌های مالی ۵. تدوین برنامه‌های مؤثر برای نیازهای مالی آینده.

با توجه به ادبیات پژوهش؛ توجهات زیادی که به مبحث نابرابری‌های اقتصادی در مدرسه می‌شود، تحقیقات اندکی به وضعیت توسعه دانش و سواد اقتصادی می‌پردازند (Noviani et al., 2015). تربیت اقتصادی در اسناد بالادستی همچون سند تحول بنیادین آموزش و پرورش آمده است. با این حال، حوزه تربیت اقتصادی در دوره متوسطه هم اکنون از مهم‌ترین محورهای مغفول در کتاب‌های درسی به شمار می‌رود و آموزش و پرورش متوسطه نتوانسته مفاهیم پیچیده اقتصادی امروز را با مفهوم‌پردازی‌های مناسب به مدرسه منتقل کند تا نسل آینده برای مواجهه با مشکلاتش، بر اساس مؤلفه‌های اقتصادی تربیت شود (Peyghami & Turani, 2011). با توجه به موارد ذکر

شده مسئله اصلی این پژوهش استخراج ویژگی‌های عناصر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه است و به این سؤال‌های زیر پاسخ خواهیم داد.

سؤالات پژوهش

۱. اهداف تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه چیست؟
۲. محتوای آموزشی تربیتی اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه چیست؟
۳. راهبردهای یاددهی - یادگیری تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه شامل چه مواردی می‌شود؟
۴. معیارهای ارزیابی تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه چگونه است؟

روش پژوهش

این پژوهش از منظر هدف از این منظر که نتایج این پژوهش می‌تواند برنامه درسی تربیت اقتصادی در ایران را ارائه می‌دهد از نوع مطالعات توسعه‌ای و از این بعد که نتایج آن می‌تواند در نظام آموزشی ایران کاربرد داشته باشد کاربردی است و به لحاظ روش در زمره پژوهش‌های کیفی - اسنادی قرار داد. پژوهش‌های کیفی اطلاعات غنی از جامعه هدف به دست می‌دهند که این اطلاعات از روش‌های کمی استخراج نمی‌شود (Kyngäs & Mikkonen, 2020). در این پژوهش از مرور سیستماتیک کوکران^۱ پیروی شده است. این روش شامل هفت مرحله است که عبارتند از: انتخاب سؤال؛ تعیین معیارهای ورود؛ یافتن مطالعات و منابع اطلاعاتی؛ انتخاب مطالعات؛ ارزیابی کیفیت مطالعات؛ استخراج داده‌ها؛ تحلیل و ارائه؛ نتایج (Henderson et al., 2010).

۱. راهبرد جستجو

در این پژوهش اسناد و مقالات از طریق جستجو در پایگاه‌های از طریق جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی خارجی Erice, Emerald, Science Direct, ProQuest و پایگاه‌های داخلی مانند SID, Magiran, Civilica, Iran Doc به دست آمده است. در کنار موارد بالا از پایگاه گوگل اسکالر^۲ هم برای جستجوی دستی استفاده شده است. در این پژوهش جهت

1- Cochrane Systematic Review
2- Google Scholar

رسیدن به مضامین مورد نظر از ترکیب کلمات برنامه تربیت اقتصادی و مدارس متوسطه استفاده شده است که در جدول زیر ترکیب واژه‌های مورد جستجو آورده شده است.

جدول ۱. کلمات کلیدی در جستجوی نظام‌مند پایگاه‌های اطلاعاتی

Table 1. Keywords in systematic search of databases

کلمات کلیدی در جستجو نظام‌مند پایگاه‌های خارجی			
Keywords in the systematic search of external databases			
OR		OR	OR
Training		Economic	“High School”
Teaching	AND	Financial	Student
Learning		Business	School
Education		Economic Training	Economic training in school
Plan		Evaluation	
کلمات کلیدی در جستجو نظام‌مند پایگاه‌های فارسی			
Keywords in the systematic search of Persian databases			
یا		یا	یا
مدارس متوسطه		آموزش	سواد اقتصادی
مدارس	و	برنامه درسی	سواد تجاری
دانش‌آموزان		تدریس	سواد مالی
		یادگیری	سواد اقتصادی در مدارس
		ارزشیابی	سواد اقتصادی

۲. معیار انتخاب مقالات

در این پژوهش تمام مقالاتی داوری شده در مجلات و برنامه‌های درسی مصوب کشورها بین سال‌های (۲۰۲۰-۲۰۱۰) و (۱۴۰۰-۱۳۹۰) در حوزه تربیت اقتصادی، پایان‌نامه‌ها ارشد و دکتری وارد تحلیل شدند و مقالات کنفرانسی، فصول کتاب‌ها، گزارش‌ها و نقدنامه‌ها از فرایند تحلیل خارج شدند. معیارهایی چون اعمال محدودیت زمانی، زبان فارسی یا انگلیسی، مرتبط بودن با کلیدواژه‌ها و داشتن مؤلفه‌های برنامه تربیت اقتصادی و دسترسی به متن کامل از معیارهای مورد توجه برای تحلیل منابع مورد نظر بود و هر منبعی شرایط ورود ذکر شده را نداشت از فرایند تحلیل خارج شده است. در جدول زیر خروجی جستجوی نظام‌مند برای ورود منابع نهایی به تحلیل آورده شده است. از مجموع مقالات جستجو شده با توجه به معیارها ۱۱۲۱ مقاله مرتبط با موضوع مورد بررسی شده‌اند. تعداد مقالات و اسناد بعد از حذف موارد تکراری ۵۹۳ بود و این تکراری بودن به خاطر نمایه شدن مقالات و اسناد دیگر در پایگاه‌های مختلف است. بعد از مرور عنوان و چکیده منابع تعداد ۴۳۸ مقالات و اسناد به دلیل

عدم تطابق با معیارهای مشخص شده از فرایند پردازش منابع خارج شده است و تعداد ۱۵۵ منبع برای مرور متن کامل مورد بررسی قرار گرفته است و از این تعداد ۳۷ سند وارد فرایند تحلیل نظام‌مند شدند این منابع خطوط روشنی از برنامه تربیت اقتصادی در کشورهای مختلف ارائه کرده بودند. در بین مقالات و اسناد خارجی وارد شده به تحلیل، بیشترین تعداد مقالات و اسناد از سال ۲۰۱۶ با ۶ سند می‌باشد و کمترین میزان مربوط به سال ۲۰۱۰، ۲۰۱۱؛ ۲۰۱۳ و ۲۰۱۷ با ۱ عدد سند است. در بین مقالات و اسناد داخلی با توجه به شکل ۴-۲ بیشترین تعداد مربوط به سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۸ می‌باشد این در حالی است که فواصل بین سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۴ و از سال ۱۳۹۹ به الان سندی در این پژوهش وارد نشده است. در نمودار ۴ و ۵ تعداد مقالات و اسناد خارجی به تفکیک پایگاه‌های اطلاعاتی مشخص شده است که از پایگاه اریک ۸ مقاله؛ از پایگاه پروگنست ۷ مقاله؛ از پایگاه امرالد ۵ مقاله و از پایگاه ساینس دایرکت ۶ مقاله وارد تحلیل نهایی شده است در این بین و از موتورهای جستجو مانند گوگل اسکالر ۳ مقاله وارد تحلیل نهایی شدند. آمار موجود در نمودار ۴-۵ نشان می‌دهد بیشترین تعداد سند وارد شده در این پژوهش در پایگاه‌های داخلی مربوط به پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID) با ۴ سند و بانک اطلاعات نشریات کشور (Magiran) با ۲ سند و جستجوی گوگل با ۲ سند است و در سایر پایگاه‌های اطلاعاتی اسناد مرتبط با موضوع که معیارهای وضع شده را داشته باشد یافت نشده است.

در این پژوهش برای ارزیابی کیفیت مقالات تحلیل شده از چک لیست Batten et al. (2014) استفاده شده است و این چک لیست ۴۳ سؤال دارد و بخش‌های مختلف اسناد را ارزیابی و در سه طیف «بله وجود دارد» (۲ امتیاز)؛ تا حدودی (۱ امتیاز) و «گزارش نشده» (صفر امتیاز) نمره دهی شده و درصد کلی استخراج می‌شود. ارزیابی انجام شده کیفیت دامنه بین ۵۶ درصد تا ۸۵ درصد برای منابع موجود در تحلیل به دست آمده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش از روش کد گذاری استقرایی استفاده شده است و اطمینان پذیری داده‌ها از بر اساس تشریح انبوه و غنی داده‌ها یا پرمایگی اطلاعات به دست آمده است تأییدپذیری اطلاعات از طریق ثبت دقیق مراحل کار حاصل شده است و بر این اساس مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه استخراج شدند. تحلیل کیفی توسط دو کد گذار انجام شده است

و میزان توافق ارزیابان بر اساس فرمول Miles and Huberman (1994) بر اساس فرمول زیر برای تحلیل‌های انجام شده ۷۹/۶ درصد به دست آمده است.

$$(عدم\ توافق + توافق) / (میزان\ توافق) = 79.6 / (79.6 + 20.4) = 0.796 * 100 = 79.6$$

Table 3. Result of data analysis

جدول ۳. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها

فراوانی Frequency	مضامین پایه Basic Themes	سازمان دهنده Organizing Themes	فراگیر Global
27	کسب دانش اقتصاد خرد	شناختی	
31	کسب دانش در خصوص اقتصاد جهانی		
23	کسب دانش در خصوص سیستم‌های اقتصادی		
34	کسب دانش پایه اقتصادی		
19	کسب دانش اقتصاد کلان		
33	کسب دانش اقتصاد فردی		
27	علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به کسب مهارت‌های عمومی و تخصصی اقتصادی	هدف برنامه تربیت اقتصادی	
23	رشد فضائل اخلاقی		
17	رشد اخلاق اقتصادی و مالی		
21	تقویت روحیه کارآفرینی		
34	تقویت فرهنگ اقتصادی		
19	رشد نشاط و تعلق عاطفی دانش‌آموزان		
26	مسئولیت‌پذیری اقتصادی		
12	تقویت ریسک‌پذیری	مهارتی	برنامه تربیت اقتصادی
33	مهارت‌های عمومی		
21	مهارت‌های اقتصادی پایه		
24	مهارت‌های متناسب با بازار کار		
30	مهارت‌های مدیریت پول و سرمایه		
19	مهارت‌های پایه‌های (مانند ریاضیات)		
27	مهارت‌های مدیریت و برنامه‌ریزی		
21	محتوای مربوط به زندگی دانش‌آموزان (عمومی)		
36	محتوای مربوط به مهارت‌های پایه اقتصادی		
23	محتوای مبتنی بر اقتصاد خرد		
19	محتوای مبتنی بر اقتصاد کلان		
16	محتوای مربوط به تجارب موفق اقتصادی		
14	محتوای نیاز محور بر اساس علایق و نیازها		
13	تولید محتوای مجازی		
24	تولید محتوای متناسب با ظرفیت‌های اقتصادی کشورها		
16	تولید محتوای بین رشته‌ای		
32	محتوای اقتصادی مبتنی بر ایدئولوژی حاکم بر جامعه		
13	محتوای چند بعدی		

32	یادگیری اکتشافی	
26	روش‌های آموزش الگوی تعاملی	
13	روش شبیه‌سازی	
18	بازدید از بنگاه‌های اقتصادی به منظور آشنایی با مهارت‌ها و کاربرد آن‌ها در جامعه	
17	راهبرد یادگیری الکترونیک	
18	نمایش علمی	راهبردهای یاددهی-یادگیری تربیت اقتصادی
15	یادگیری معکوس گروهی	
34	یادگیری مشارکتی	
20	کلاس‌های فوق برنامه	
27	یادگیری خودراهبری	
31	یادگیری در محیط واقعی (تجربی)	
24	روش‌های یادگیری ترکیبی	
26	رویکرد ساختن گرایی	
14	بازی‌های کلاسی	
19	ارزشیابی مشاهده‌ای	
28	ارزشیابی کیفی	
24	ارزشیابی مشارکتی	
25	ارزشیابی مبتنی بر ملاک‌های و معیار استاندارد شده	
24	ارزشیابی تلفیقی	ارزشیابی برنامه تربیت اقتصادی
31	ارزشیابی تشخیصی	
30	ارزشیابی فرایندی و تکوینی	
33	ارزیابی پایانی	
20	خود ارزیابی	
16	ارزشیابی شایستگی‌های فنی اقتصادی	

یافته‌های پژوهش

نتایج تجزیه و تحلیل اسناد وارد شده به تحلیل نظام مند برای استخراج ویژگی‌های عناصر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش آموزان مدارس متوسطه در قالب تحلیل مضمونی بر اساس مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه استخراج شدند. نتایج تجزیه و تحلیل مضمونی بعد از دسته بندی کدهای اولیه ۵۵ مضمون پایه را در ۴ مضمون سازمان دهنده شناسایی کرده است که مضمون فراگیر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش آموزان مدارس متوسطه را شکل داده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف انجام این پژوهش استخراج ویژگی‌های عناصر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان مدارس متوسطه بود. با توجه به نتایج به دست آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها کیفی اسناد به

روش مرور نظام‌مند عناصر برنامه تربیت اقتصادی برای دانش‌آموزان متوسطه در چهار عنصر هدف، محتوا، راهبردهای یاددهی و یادگیری و ارزشیابی دسته‌بندی شده است با کدگذاری اولیه اطلاعات مضامین پایه استخراج شده است. در خصوص هدف برنامه تربیت اقتصادی در سه حوزه شناختی، عاطفی و روانی و حرکتی دسته‌بندی شده است که در حوزه شناختی مفاهیمی مربوط به کسب دانش در خصوص اقتصاد خرد، کلان، اقتصاد جهانی، اقتصاد فردی و سیستم‌های اقتصادی، کسب دانش پایه اقتصادی و کسب دانش اقتصاد کلان شناسایی شده است. این مولفه‌ها نشان می‌دهد یکی از جنبه‌های مورد توجه در هدف گذاری برنامه تربیت اقتصادی عوامل شناختی فوق باشد که با هدف کسب دانش در حوزه مفاهیم اقتصادی ایجاد شده‌اند. کسب دانش اقتصاد فردی استخراج شده است و هدف از این مؤلفه‌ها ارتقاء دانش اقتصادی و مالی دانش‌آموزان است. نتایج این بخش از پژوهش با اهداف مندرج در اکثر پژوهش‌های تحلیل شده منطبق است ولی به طور مشخص در پژوهش‌های Amagir & et al, 2020, Bosshardt & Walstad, 2019 همسو هماهنگ است. با بررسی اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش همچون سند برنامه ملی درسی برای مثال در هدف هفتم بر کسب مهارت‌های پایه و در هدف هشتم بر کسب مهارت‌های اقتصادی تأکید شده است.

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش تربیت اقتصادی به عنوان یکی از ساحت‌های تعلیم و تربیت عنوان شده است. کسب دانش در حوزه اقتصاد خرد و اقتصاد پایه باعث می‌شود دانش‌آموزان دوره متوسطه درک و فهم درسی از مسائل مالی و اقتصادی داشته باشند و بتوانند در زندگی روزمره خود به عنوان یک انسان اقتصادی مطلوب زندگی کنند و در این حین این دانش‌آموزان با فهم اقتصاد جهانی و کلان کشور آمادگی لازم را برای ورود به بازار کار پیدا می‌کنند و قدرت تحلیلی و اکتشافی این دانش‌آموزان افزایش پیدا می‌کند. دانش اقتصاد فردی توان فرد برای برخورد عاقلانه با مسائل اقتصادی را افزایش می‌دهد و با مفاهیمی چون پول، بیمه، پس انداز، هزینه، سرمایه‌گذاری آشنا می‌شود و درک و فهم مسائل اقتصادی برای دانش‌آموز آسان‌تر خواهد بود. کسب دانش اقتصادی پایه می‌تواند دانش‌آموزان را در با شیوه‌های مختلف مدیریت اقتصادی آشنا کند و این مهم می‌تواند در زندگی شخصی و آینده فرد تاثیر فراوانی داشته باشد. دانش‌آموز با افزایش دانش اقتصادی خود می‌تواند مسیری درست برای انتخاب شغل و همچنین مدیریت مالی پیدا کند. در کنار این موارد توجه به اهداف عاطفی تربیت اقتصادی و رشد علائق

و فضائل اخلاق حرفه‌ای و فردی انگیزه دانش‌آموزان را برای کسب دانش اقتصادی و تربیت اقتصادی دو چندان می‌کند. در بیشتر کشورها منجمله ایالات متحده آمریکا بر بعد عاطفی در هدف‌گذاری تربیت اقتصادی تأکید می‌شود و دوره‌های تربیت اقتصادی به همراه درس علوم اجتماعی آموزش داده می‌شود (Bosshardt & Walstad, 2019).

در حقیقت بعد عاطفی اهداف حساسیت دانش‌آموزان نسبت به مسائل اقتصادی را بر می‌انگیزد و حس کنجکاوی و کاوشگری برای یادگیری مفاهیم اقتصادی را برانگیخته می‌سازد و می‌تواند یادگیری مفاهیم اقتصادی را به عنوان یک نیاز اساسی تحریک کند. رشد فضائل اخلاقی یک دیگر از اهداف برنامه تربیت اقتصادی است که این هدف به عنوان یک هدف مهم در برنامه‌های تربیت عمومی مطرح شده است و با مفاهیمی چون یادگیری برای خدمت به جامعه^۱ عجین شده است (Aghili & et al, 2019) و در این بین دانش‌آموزان علاقه‌مند به یادگیری مفاهیم اقتصادی می‌شوند و میزان مسئولیت‌پذیری در خانه و زندگی اجتماعی را ارتقاء می‌دهند (Blue & et al, 2014). برنامه تربیت اقتصادی می‌بایست انگیزه و روحیه لازم را در فراگیری مفاهیم اقتصادی ایجاد کند به طوری که می‌توان گفت دانش‌آموزان با انگیزه بالا توان یادگیری بالایی می‌توانند داشته باشند و این روحیه دانش‌آموز را به سمت نوآوری و خلاقیت در این زمینه سوق می‌دهد و می‌تواند ریسک‌پذیری را در ذهن دانش‌آموز تقویت کند. مهارت‌آموزی مرتبط با مفاهیم مالی و اقتصادی یکی دیگر از ابعاد تربیت اقتصادی است. مهارت‌های عمومی، مهارت‌های اقتصادی پایه، مهارت‌های متناسب با بازار کار، مهارت‌های مدیریت پول، مهارت‌های پایه‌های (مانند ریاضیات) و مهارت‌های مدیریت و برنامه‌ریزی از جمله مهارت‌هایی است که یک فرد اقتصادی مطلوب را به اهداف خود می‌رساند و می‌تواند در مدیریت زندگی اقتصادی خود این مهارت‌ها را به کار ببرد. مهارت‌های اقتصادی می‌توانند به صورت شبکه‌های به هم تنیده باشند که در مجموع می‌توانند موجب تربیت اقتصادی دانش‌آموزان شوند. مهارت‌آموزی می‌تواند فراتر از فراگیری دانش نظری باشد و این مهم فقط می‌تواند در محیط واقعی اتفاق بیفتد. مهارت‌های مدیریت و برنامه‌ریزی مالی دانش‌آموز می‌تواند از قبول مسئولیت‌های کوچک در خانواده شروع شود و به تدریج با رشد مهارت‌های مالی دانش‌آموز می‌توان مسئولیت‌های زیادی را در این زمینه به عهده دانش‌آموز قرار داد.

برای تحقق اهداف تربیت اقتصادی در بین دانش‌آموزان متوسطه نیازمند طراحی و تولید محتوای غنی و متناسب با نیاز دانش‌آموزان هستیم. در این پژوهش نتایج تجزیه و تحلیل داده‌های مرور نظام‌مند نشان داد محتوای مربوط به زندگی دانش‌آموزان (عمومی) و محتوای مربوط به مهارت‌های پایه اقتصادی می‌توانند در قالب‌های مختلفی از جمله منابع چاپی و غیر چاپی تهیه شوند و هر چقدر این مفاهیم با واقعیت‌های دنیای پیرامون سازگاری داشته باشند به همان اندازه اثربخشی بیشتری دارند. محتوای مبتنی بر اقتصاد خرد و محتوای مبتنی بر اقتصاد کلان بستگی به سطوح تحصیلی دانش‌آموزان خواهد داشت و براساس آن می‌توان این دروس را طراحی و اجرا کرد. توجه به تجارب اقتصادی کشورها در دوره متوسطه می‌تواند مفید و مؤثر باشد از این رو، در برنامه تربیت اقتصادی می‌توان محتوای مربوط به تجارب موفق اقتصادی در ایران و جهان را تهیه و در مقاطع مختلف تحصیلی با توجه به ظرفیت دانش‌آموزان ارائه کرد. نکته مهمی که این که در پژوهش‌های تحلیل شده هم به آن اشاره شده است موفقیت هر گونه محتوا آموزشی بستگی به نیاز محور بر اساس علایق و نیازهای دانش‌آموزان دارد در واقع موفقیت آموزش و پرورش مرهون توجه به نیازهای واقعی جامعه است (Jafari & et al, 2019). جذابیت این محتوا را می‌توان در قالب تولید محتوای مجازی و آسان بودن دسترسی دانش‌آموزان به این محتوا تأمین کرد. تولید محتوای متناسب با ظرفیت‌های اقتصادی کشورها می‌تواند دانش‌آموزان را با اقتصاد بومی کشور آشنا سازد و این محتوا تحت تأثیر ایدئولوژی حاکم بر جامعه است به طوری که باورهای دینی و ارزش‌های جامعه تأثیر زیادی بر تولید محتوا دارد و به طور مثال در کشور ایران به عنوان یک کشور اسلامی احکام و فقه اقتصادی تأثیر زیادی در سیاست‌گذاری اقتصادی دارد و به همین خاطر محتوای تولید شده تحت تأثیر این اعتقادات خواهد داشت. تربیت اقتصادی را می‌توان از طریق تولید محتوای بین رشته‌ای و در قالب دروس مختلفی چون علوم اجتماعی، ریاضی، تاریخ و... آموزش داد و به همین خاطر می‌توان محتوای چند بعدی اقتصادی را در قالب‌های مختلف طراحی و ارائه کرد. محتوای تربیت اقتصادی در مدارس می‌بایست در جهت ارتقاء شایستگی‌های مختلف اقتصادی دانش‌آموزان به کار گرفته شود. شایستگی‌های اقتصادی شناختی شامل سطح توسعه سواد اقتصادی، جذب دانش، تسلط بر مجموعه مفاهیم، مقولات و قوانین می‌شود. شایستگی‌های اقتصادی انگیزشی شامل خصوصیات شخصیتی و تحمل و آمادگی روانشناختی برای به عهده گرفتن حرفه آینده می‌شود. شایستگی‌های

اقتصاد عملیاتی شامل مهارت‌های طراحی، سازمان‌دهی و اجرایی لازم برای فعالیت‌های اقتصادی می‌شود (Komelina et al., 2016). با توجه به این تنوع و گوناگونی در نیازهای یادگیری دانش‌آموزان در حوزه تربیت اقتصادی طراحی و تدوین محتوای جامع و انعطاف‌پذیر از ضروریات است، به نظر می‌رسد اگر تولید محتوای برنامه تربیت اقتصادی به عهده مدارس گذاشته شود می‌تواند اثرات مطلوب‌تری داشته باشد زیرا مدارس به عنوان هسته‌های فنی نظام آموزش و پرورش با نیازهای یادگیری دانش‌آموزان آشنایی بیشتری دارند.

راهبردهای یادگیری مناسب در برنامه تربیت اقتصادی می‌توانند محتوای تولید شده را با روش‌های خلاقانه به دانش‌آموزان ارائه دهند و باعث رشد دانش و مهارت‌های اقتصادی دانش‌آموزان شوند. یادگیری اکتشافی مبتنی بر حل مسئله و روش شبیه‌سازی می‌تواند مهارت‌های تفکر خلاقانه را در کودکان افزایش دهد و در کنار آن دانش‌آموز را با بازدید از بنگاه‌های اقتصادی با مهارت‌ها و کاربرد آن‌ها در جامعه آشنا می‌شود. این در حالی است که رشد تکنولوژی باعث شده است که استفاده از راهبرد یادگیری الکترونیک برای آموزش اثربخشی زیادی داشته (Barari et al., 2019; Dewi et al., 2020). استفاده از راهبردهایی مانند یادگیری مشارکتی، کلاس‌های فوق برنامه، یادگیری خودراهبری، یادگیری در محیط واقعی (تجربی)، روش‌های یادگیری ترکیبی و رویکرد ساختن‌گرایی برای آموزش مفاهیم اقتصادی تابع شرایط حاکم بر محیط‌های یادگیری است و بر اساس اقتضای موجود می‌توان یک روش یا چند روش را با هم به کار برد. یادگیری در محیط واقعی در زمینه تربیت مالی می‌تواند رویکردی مؤثر تلقی شود. در یک محیط واقعی دانش‌آموز در معرض تجارب گرانبهایی است که هر یک از این تجارب می‌توانند زمینه‌های تربیتی فراوانی با خود به همراه داشته باشند. در کنار این نوع یادگیری استفاده از رویکردهایی که ذهن دانش‌آموز را درگیر مسئله می‌کند و دانش‌آموز را به کنجکاوی و تلاش برای یادگیری و حل مسائل ذهنی وا دارد از اهمیت والایی برخوردار است برای نمونه می‌توان از یادگیری معکوس نام برد که یکی از یافته‌های این پژوهش در زمینه راهبردهایی یاددهی و یادگیری در برنامه تربیت اقتصادی دانش‌آموزان است. البته در بهره‌برداری از راهبردهای یادگیری و یاددهی باید محیط و موقعیت یادگیری متناسب با آمادگی، استعداد، نیاز و گرایش دانش‌آموزان باشد.

ارزشیابی برنامه تربیت اقتصادی می‌تواند خلاءهای موجود را در برنامه شناسایی کند و میزان

موفقیت دانش‌آموزان در خصوص دستیابی به برنامه‌های تدوین شده را ارزیابی کند. در این پژوهش بر اساس اسناد تحلیل شده ارزشیابی مشاهده‌ای، ارزشیابی کیفی، ارزشیابی مشارکتی، ارزشیابی مبتنی بر ملاک‌های و معیار استاندارد شده، ارزشیابی تلفیقی، ارزشیابی تشخیصی، ارزشیابی فرایندی و تکوینی، ارزیابی پایانی، خود ارزیابی، ارزشیابی شایستگی‌های فنی اقتصادی روش‌های مطلوب ارزیابی یک برنامه تربیت اقتصادی در اسناد موجود بود. ارزیابی مبتنی بر شیوه‌های سنتی در یک برنامه تربیت اقتصادی جوابگو نخواهد بود و استفاده از شیوه‌هایی چون ارزشیابی مشاهده‌ای و کیفی در این زمینه می‌تواند بازخورد خوبی از میزان اثر بخشی برنامه تربیت اقتصادی ارائه دهد، البته باید این نکته را یادآور شد که توجه صرف به هر نوع ارزشیابی کمی یا کیفی اثرات بهینه‌ای را به همراه نخواهد داشت و بهتر است از رویکردهای تلفیقی در این زمینه استفاده شود. فرایند ارزشیابی در این برنامه بهتر است به صورت مدام ارائه شود تا نقاط قوت و ضعف برنامه مشخص شود و در این بین خود ارزیابی دانش‌آموزان راهی است که خود دانش‌آموز با توانایی‌ها و مهارت‌های اقتصادی خود آشنا شود و از میزان شایستگی‌های فنی اقتصادی خود آگاه خواهد شد. توجه به این نکته مهم و ضروری است که هدف ارزیابی دریافت بازخورد از برنامه تربیتی است و هدف آن بهبود کیفیت یادگیری دانش‌آموزان است. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود برنامه‌های تربیت اقتصادی در مدارس متوسطه در قالب محتوای جذاب به صورت چاپی و مجازی ارائه شود و معلمان مدارس برای تدریس دوره‌های طراحی شده دوره‌های رشد حرفه‌ای را سپری کنند. ارتباط بین مقاطع مختلف تحصیلی در برنامه تربیت اقتصادی می‌تواند برنامه جامع آموزشی را برای رشد شایستگی‌های اقتصادی دانش‌آموز فراهم کند.

سهم مشارکت نویسندگان: در پژوهش حاضر نویسنده اول، به عنوان استاد راهنما، نظارت و راهبردی روند کلی پژوهش و تدوین و نهایی‌سازی اصلاحات مقاله را بر عهده داشته‌اند. نویسنده چهارم در تدوین طرح تحقیق، فرآیند گردآوری، تحلیل و تفسیر یافته‌ها و نگارش متن مقاله را برعهده داشته و در مجموع نتیجه‌گیری از یافته‌ها و بسط و تفسیر به صورت مشترک و با بحث و تبادل نظر کلیه همکاران و با همراهی نویسنده دوم و سوم، به عنوان اساتید مشاور پایان‌نامه، انجام شد.

تضاد منافع: نویسندگان اذعان دارند که در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

منابع مالی: پژوهش حاضر از هیچ مؤسسه و نهادی حمایت مالی دریافت نکرده و کلیه هزینه‌ها در طول فرآیند اجرای پژوهش بر عهده پژوهشگران بوده است.

تشکر و قدردانی: پژوهش حاضر بدون همکاری مشارکت‌کنندگان امکان‌پذیر نبود؛ بدینوسیله از کلیه مشارکت‌کنندگان تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

References

- Aghili, S., Alomalhoda, J., & Fathi Vajargah, K. (2019). Examining the dominant principles in the Designing of the appropriate Model for moral Education in the Elementary Period of the Iranian Educational System. *Journal of Educational Scinces*, 26(1), 15-34. [Persian]
- Allgood, S., Walstad, W. B., & Siegfried, J. J. (2015). Research on teaching economics to undergraduates. *Journal of Economic Literature*, 53(2), 285-325.
- Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H., & Wilschut, A. (2018). A review of financial-literacy education programs for children and adolescents. *Citizenship, Social and Economics Education*, 17(1), 56-80.
- Barari, N., Khorasani, A., Rezaeizadeh, M., & Alami, F. (2019). Feedback's educational standards in E-Learning environments, based on Bloom-Anderson taxonomy. *Journal of Educational Scinces*, 26(1), 155-174. [Persian]
- Batten, G., Oakes, P. M., & Alexander, T. (2014). Factors associated with social interactions between deaf children and their hearing peers: A systematic literature review. *Journal of deaf studies and deaf education*, 19(3), 285-302.
- Belas, J., Gavurova, B., Čepel, M., & Kubák, M. (2020). Evaluation of economic potential of business environment development by comparing sector differences: perspective of SMEs in the Czech Republic and Slovakia. *Oeconomia Copernicana*.
- Blue, L., Grootenboer, P., & Brimble, M. (2014). Financial literacy education in the curriculum: Making the grade or missing the mark? *International Review of Economics Education*, 16, 51-62.
- Bosshardt, W. B., & Walstad, W. (2019). The undergraduate economics coursework of elementary and secondary school teachers. *The Journal of Economic Education*, 50(4), 410-417.
- Carlsson, B., & Eliasson, G. (1994). The nature and importance of economic competence. *Industrial and corporate change*, 3(3), 687-711.
- Cordero, M. G., Ferrera, J. M. C., & Chaparro, F. M. P. (2016). The effect of financial literacy courses and their teachers on student achievement. In *XXIII Encuentro de Economía Pública* (66). Servicio de Publicaciones.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative* (146-166). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Deegan, J., & Martin, N. (2018). Demand Driven Education, Merging work & learning to develop the human skills that matter. Retrieved from <https://www.pearson.com>.
- Dewi, V. I., Febrian, E., Effendi, N., Anwar, M., & Nidar, S. R. (2020). Financial Literacy and its Variables: The Evidence from Indonesia. *Economics & Sociology*, 13(3), 133-154.
- Fazalizadeh Sufi, S., Ghahremani, J., & Alizadeh M. B. (2018). Analysis of the existing curriculum of the elementary school from the perspective of economic education; Challenges and obstacles. *Educational Management Research*, (42) 11, 114-103. [Persian]

- Grimes, P. W., Rogers, K. E., & Smith, R. C. (2010). High school economic education and access to financial services. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 317-335.
- Henderson, L. K., Craig, J. C., Willis, N. S., Tovey, D., & Webster, A. C. (2010). How to write a Cochrane systematic review. *Nephrology*, 15(6), 617-624.
- Herman, R., Hung, A. A., Burke, J., Carman, K. G., Clancy, N., Kaufman, J. H., & Wilson, K. (2015). *Development of a K-12 Financial Education Curriculum Assessment Rubric*. Rand Corporation.
- Ho, M. C. S., & Lee, D. H. L. (2020). School Banding Effects on Student Financial Literacy Acquisition in a Standardised Financial Literacy Curriculum. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 1-15.
- Ivanova, N. V. (2015). Professional competence as a condition for competitiveness of graduates in the labor market. *Vocational Training*, 1, 34.
- Jafari, S., Aminbeidokhti, A., & Ghasemian Dastjerdi, Z. (2019). The role of managers' professional leadership in students' competency development by mediating trust and collaboration between teachers and professionalization of teachers. *Journal of Educational Sciences*, 26(1), 77-96. [Persian]
- Johnson, E., & Sherraden, M. S. (2007). From financial literacy to financial capability among youth. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 34, 119.
- Kyngäs, H., Mikkonen, K., & Kääriäinen, M. (Eds.). (2019). *The application of content analysis in nursing science research*. Springer Nature.
- Komelina, V. A., Mirzagalyamova, Z. N., Gabbasova, L. B., Rod, Y. S., Slobodyan, M. L., Esipova, S. A., ... & Kharisova, G. M. (2016). Features of students' economic competence formation. *International Review of Management and Marketing*, 6(1S), 53-57.
- Meiriza, M. S. (2015). Students' Perception on the Prospect of Economics Education Study Program. *Journal of Education and Practice*, 6(28), 144-151.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. sage.
- Noviani, L., Soetjipto, B. E., & Sabandi, M. (2015). Economic Education Laboratory: Initiating a Meaningful Economic Learning through Laboratory. *Journal of Education and Practice*, 6(33), 93-98.
- Oberrauch, L., & Kaiser, T. (2018). Economic competence in early secondary school: Evidence from a large-scale assessment in Germany.
- PakMehr, H., & Teymouri, M. (2016). *Designing an economic education curriculum with emphasis on religious principles*, the first national conference on new education in the Iranian educational system. [Persian]
- Peyghami, A., & Turani, H. (2011). The role of economics curriculum in the formal and general education curriculum of the world, presenting an action plan for a neglected curriculum, *Educational Innovations*, 9(37), 31 - 52. [Persian]
- Salas-Velasco, M., Moreno-Herrero, D., & Sánchez-Campillo, J. (2020). Teaching financial education in schools and students' financial literacy: A

cross-country analysis with PISA data. *International Journal of Finance & Economics*, 26(3), 4077-4103.

Varcoe, K., Martin, A., Devitto, Z., & Go, C. (2005). Using a financial education curriculum for teens. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 16(1).

Walstad, W. B., & Rebeck, K. (2017). The test of financial literacy: Development and measurement characteristics. *The Journal of Economic Education*, 48(2), 113-122.

Zulaihati, S., Susanti, S., & Widyastuti, U. (2020). Teachers' financial literacy: Does it impact on financial behaviour? *Management Science Letters*, 10(3), 653-658.

